

RAZVOJ OSJEČKOG ZDRAVSTVA DO POČETKA 2. SVJETSKOG RATA

Andrea Vučetić

U središtu je rada zanimanje za prve korake u razvoju zdravstvene zaštite u poslijeturskom razdoblju do početka Drugoga svjetskog rata 1939. godine. Pritom se opisuje postanak bolnice uz kratak osvrt na Kohlkoffer-Huttler-Monspergovu zakladu koja je gradu Osijeku omogućila prvu pravu bolnicu. Bolnički se život promatra preko brojnih dokumenata koji svjedoče ne samo o izgradnji bolničke infrastrukture već i unutrašnjem ustroju i pravilima koja donošenjem ponekih zanimljivosti nastoje zainteresirati ne samo povjesničare nego i sve ljubitelje povijesti.

O počecima razvoja osječkog zdravstva može se govoriti nakon oslobođenja Slavonije od Turaka kada su se u Osijeku pojavili ranarnici koji su liječili rane i prijelome kostiju. (Skupina autora, 1981: 475) Međutim, zdravlje ljudi ugrožavali su i nenasnosni komarci, a o tome je pisao osmanski putopisac Evlija Čelebija. Osijek nije mogao izbjeći ni strašnu kugu (Plevnik, 1987: 93) koja je opustošila Gornji i Donji grad davne 1739. godine. Spomenu li se kolera¹ i epidemije gripe, posve je jasna potreba za osnivanjem bolnice i organizacije zdravstvene zaštite. (Živaković – Kerže, 2001: 50) Pravi razvoj osječkoga zdravstva omogućit će upravo izgradnja prve prave bolnice nakon čega će uslijediti ubrzani razvoj u vidu specijalizacije i usavršavanja određenih medicinskih zahvata, što ukazuje na proporcionalan odnos zdravstvenog razvoja i „odmicanja“ vremena.

VOJNA BOLNICA U TVRĐI

Prvi vojni lazaret, odnosno ustanova za smještaj zaraženih i bolesnih, postojao je krajem 17. stoljeća u današnjoj Kuhačevoj ulici. Kasnije će na tom mjestu

¹ Poznato je da su koleru u Osijek donijeli francuski zarobljenici u razdoblju između 1805. i 1806. godine. Isprva se pojavila u trimu kućama; u gostionicama *K patki* i *K topu* te u jednoj privatnoj kući. «Vlasti su odmah odredile karantenu kod pustare Klisa za one koji su napuštali grad ili dolazili u Osijek.» Također je postavljena straža na dravskom mostu i kod Valpovačkih vrata u Tvrđi. Međutim, bliski susret s kolerom mnogi su osjetili 1836. godine kada je epidemija kulminirala. Zabilježeno je da je samo u Gornjem gradu pomrlo 269, u Donjem gradu 312, a u Tvrđi 22 osobe. Zbog nezdrave vode i drugih prljavština ponovno je došlo do zaraze 1910. godine. (Plevnik, 1987: 93 – 94)

biti sagrađena bolnica koja je sve do 90-ih godina 20. stoljeća služila istoj namjeni. (Živaković – Kerže, 2001: 35) Sredinom 18. stoljeća spominju se i «neke kolibe diljem grada, u koje su prihvaćani bolesnici i držani na određeno vrijeme». Takvi su objekti bili smješteni na udaljenijoj dravskoj obali kako bi se smanjila mogućnost širenja epidemije. (Plevnik, 1987: 94) Međutim, o razvoju kirurgije moglo je biti govora tek kada je u Donjem gradu podignuta nova javna zemaljska bolnica. (Skupina autora, 1981: 475)

Kohlkoffer-Huttler-Monspergova zakladna bolnica

KOHLKOFFER-HUTTLE- MONSPERGOVA ZAKLADA I PRVO SIROTIŠTE

Priča o osnivanju nove bolnice zapravo započinje 29. travnja 1782. godine kada su tvrđanski gostioničar Johann Kohlkoffer, donjogradski kožar Josef Huttler i stari umirovljeni isusovac Christian Monsperger učinili nešto neobično, ostavivši cijeli svoj

imetak za podizanje zavoda za djecu bez roditelja jer nisu imali nasljednike kojima bi ga ostavili. Kohlkoffer-Huttler-Monspergova zaklada utemeljena je u razdoblju između 1782. i 1806. godine te je stavljena pod upravu zagrebačkog Namjesničkog vijeća. (Živaković – Kerže, 1996: 32) Iako je bila predviđena izgradnja sirotišta u kojemu bi se religiozno i moralno odgajalo djecu (Janoši, 1981a: 207), takvi su planovi bili mogući tek za vrijeme mecene Josipa Jurja Strossmayera zahvaljujući kojemu je 3. travnja 1870. otvoreno sirotište. Prvi ravnatelj bio je Ivan Humel. (Živaković – Kerže, 1996: 32)

IZGRADNJA PRVE PRAVE BOLNICE, U DONJEM GRADU

U međuvremenu je povjerenstvo Zemaljske vlade zaključilo da je potrebno što prije izgraditi novu bolnicu. Naime, postojeća Građanska bolnica u Novom gradu (današnji Dom umirovljenika u Divaltovoj ulici) bila je premalena za brojne bolesnike i ubogare, a broj bolničkih kreveta nedostatan. (Živaković – Kerže, 1996: 66) Položaj tadašnje Građanske bolnice bio je posve neprikladan. S jedne strane tzv. «Varoškog špitala» nalazio se građanski kasino gdje se noću sviralo i plesalo, a s druge je postojalo vojničko vježbalište na kojem su topnici gađali iz svojih

topova. (Plevnik, 1987: 93) Gradska skupština iskoristila je trenutak i «podnijela molbu samom caru da dopusti zidanje nove bolnice iz Kohlkoffer-Huttler-Monspergove zaklade. (Janoši, 1981a: 208) Bolnica se užurbano gradila da bi konačno bila dovršena 1874. godine. (Živaković – Kerže, 1981: 67) Budući da Zemaljska vlada nije mogla financirati unutrašnje uređenje, bolnica je dana na upravljanje Družbi sestara milosrdnica sv. Vinka de Paula, «uz uvjet da o svom trošku priskrbe sve što je potrebno za stotinu bolesnika». Na taj je način Osijek, zahvaljujući trojici plemenitih sugrađana, dobio svoju prvu pravu bolnicu. (Janoši, 1981a: 208)

Nije teško doznati kakva je bila ta nova gradska bolnica jer je primarius Ferdo Knopp podnio izvještaj (1880.) u kojemu govori kako se broj bolesnika povećavao zbog okupacije Bosne (1878.) pa je bolnica bila prepuna. «U prosjeku je dnevno ležalo 179 bolesnika, što je previše za samo dva liječnika.» Ukoliko bi stopa povećanja porasla, bilo bi potrebno nadograditi postojeću bolnicu, što se samo dvadeset godina nakon izgradnje uistinu i dogodilo. (Janoši, 1981a: 209)

VEDRIJI DANI NOVE BOLNICE I VATROSLAV SCHWARTZ

Potreba za proširenjem površine bolnice dogodila se 1893./1894. godine kada je u njezinu povijest ušao energični i racionalni dr. Vatroslav Schwartz. Odmah je započela izgradnja «paviljona za kužne bolesti, mrtvačnice, ledenice, dezinfektore, novih toaleta te mnoge adaptacije u glavnoj bolničkoj zgradi». Tako obnovljena bolnica bila je jedna od najljepših i najuređenijih bolnica u cijeloj Austro-Ugarskoj Monarhiji. (Živaković – Kerže, 1996: 68)

Pedantnost doktora Schwartz vidljiva je iz lijepo uvezanih knjiga s dvjestotinjak stranica u kojima je vrlo detaljno i precizno opisao život i rad bolnice «sa statističkim obradama, križaljka, tablicama i finesama koje i danas zadivljuju». (Janoši, 1981a: 199) Vrlo je brzo napravio red, izmijenivši osoblje i popunivši ga.² Objavio je kućne pravilnike za liječnike i pripravnike, no i za bolesnike koji moraju biti razdvojeni po spolu, pristojno se ponašati i pokoravati liječničkim uputama. Ukoliko bi došlo do neposluha, bolesnik bi bio kažnjen postom, samicom, otpuštanjem iz bolnice pa čak i predajom gradskom redarstvu. Iste je godine bolnica podijeljena na 2 odjela: Odjel za unutarnje bolesti, odnosno zametak kasnijeg Internog odjela te Odjel za izvanjske bolesti (kasniji Ginekološki i Oftalmološki odjel). (Janoši, 1981a: 212)

Za povijest osječkog zdravstva značajno je uvođenje hrvatskog nazivlja za medicinske dijagnoze, no

² Za zdravstvo u slobodnom i kraljevskom gradu Osijeku od revolucionarne 1848. do 1918. karakteristično je ne samo «vrlo oskudno znanje u prepoznavanju bolesti, uzroka bolesti i liječenja» nego i veliki nedostatak liječnika i drugog zdravstvenog osoblja. (Janoši, 1981: 4) Zato je neizmjenno značajan bio korak dr. Vatroslava Schwartz koji je na neki način označio i zlatno doba prve prave osječke bolnice.

navedeno je i više od 250 naziva bolesti koje je danas teško identificirati, primjerice: «tučno srce, zlič, upala klube, pištanjak šupka, uzdrmanje mozga, sluznikavac, vidovica, otvrda kucavicah, zakrknuce i šećernica». (Janoši, 1981a: 213)

Zanimljivo je spomenuti knjigu *Pregledanja jela*, koja je nastajala u razdoblju između 1896. i 1901. godine jer svjedoči o brizi liječnika koji bi svakodnevno pregledavao hranu za bolesnike i liječnike te potom bilježio svoja zapažanja. Tako se navodi da je «govedina često žilava, smrdljiva, od stare krave, porcije su malene, vino kiselo ili su liječnici opet dobili stari kiseli kupus u srpnju». (Janoši, 1981a: 214)

ZAŠTITA OD SPOLNO PRENOSIVIH BOLESTI

Budući da su spolno prenosive bolesti bile česta i velika prijetnja normalnom zdravstvenom životu, velika se pažnja izvan bolnice pridavala upravo njima, a pokušalo ih se regulirati i pravnim putem. Prema *Pravilniku za bludilišta slobodnog i kraljevskog grada Osijeka* (1911.) i *Naputku za pregledavanje bludnica*, ustanovljeno je da bludnica ne smije imati manje od sedamnaest godina te da fizički i psihički mora biti spremna za tzv. «tjeranje bluda». Čak je propisano uređenje bludilišta u kojemu bludnice moraju biti i u koja bi liječnik dolazio dvaput tjedno kako bi pregledao te djevojke. Zahvaljujući tome, raširenost spolno prenosivih bolesti bila je manja, no nitko nije mogao utjecati na tzv. osječke «štrumadle», kavanske neregistrirane djevojke za zabavu, tzv. uličarke. (Janoši, 1981a: 215)

ZDRAVSTVO U RAZDOBLJU OD 1918. DO 1939. GODINE

Iako je razdoblje Prvog svjetskog rata (1914. – 1918.) ostavilo pustoš, nova su revolucionarna znanstvena otkrića s malim zakašnjenjem naišla na plodno tlo i u Osijeku. Može se reći da je zdravstvena svijest porasla jer se prvenstveno nastoje spriječiti bolesti, održati zdravlje, poduzeti dostatne higijenske i epidemiološke mjere te osigurati dobru kanalizaciju i prehranu. Usprkos dobroj namjeri, određene mjere ipak je bilo nemoguće poduzeti jer je Osijek okružen močvarama, nema dovoljno pitke vode i leglo je komaraca, odnosno malarije i trbušnog tifusa. Iako je postojala bakteriološka stanica koja je redovito upozoravala Osječane da «broj mikroorganizama premašuje i više desetaka puta minimalne standarde vode za ljudsku uporabu», ta činjenica nije bitno utjecala na problem koji je i dalje postojao. Međutim, veliki korak predstavljala je raširenost zdravstvene pomoći nakon Prvog svjetskog rata. Drugim riječima, medicina više nije postojala samo zbog bogatijih društvenih slojeva, već je bila dostupnija svima. (Janoši, 1981b: 337)

Da je zdravstvo proizvod svoga vremena dokazuje tadašnja povijesno-politička situacija koja je

ostala upamćena kao ulazak u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca 1918 godine. Iscrpljena Slavonija postala je još iscrpljenija nakon samo devet godina jer se uvođenjem oblasti financijski teret zdravstvenih usluga nastojao prebaciti na pojedinačnu oblast. «Kraljevim ukazom (1925.) dr. Ljudevit Gaj postao je veliki župan Osječke oblasti» te je izložio planove Oblasti iz područja zdravstva, socijalne i humanističke skrbi, prosvjete i obrazovanja (1927.). (Janoši, 1981b: 338)

Iako je i Osijek osjećao posljedice političkih, socijalnih i privrednih kriza, zdravstvene su prilike mnogo bolje nego u prethodnom razdoblju pa više nema drastičnog manjka liječnika i drugih zdravstvenih radnika. (Janoši, 1981b: 339) Zahvaljujući Andriji Štamparu, «radi se intenzivno na zdravstvenom prosvjećivanju, socijalno-orijentaciji medicine, higijenskom uređenju života, zaštiti majki i djece, zaštiti radnika, osnivanju dispanzera i besplatnom liječenju».

Prema uzoru na razvijenije sredine, u Osijeku se provodi «socijalizacija medicine uz snažno i organizirano prosvjećivanje naroda, odbacivanje predrasuda, straha i nepovjerenja», naročito prema liječnicima i bobicama. To se postiže brojnim zakonima, naredbama i uredbama te lecima, brošurama i popularnim zdravstvenim publikacijama. U tom je smislu važno spomenuti: *Zakon o očuvanju narodnog zdravlja* (1919.), *Zakon o osiguranju radnika* (1919.), *Naredbu bana Hrvatske i Slavonije o uređenju klaonice* (1920.), *Kako se sačuvati od pjegavca* (1921.), *Kako da se sačuvamo od spolnih bolesti* (1922.), *Zakon o suzbijanju zaraznih bolesti* (1930.), *Zakon o liječnicima* (1931.), etc. (Janoši, 1981b: 340)

KNJIGA NAREDABA

Iako je iz navedenog vidljivo da se nastojalo pravno djelovati na zdravstveni život izvana, nastojalo ga se urediti i iznutra, te je u bolnici postojala *Knjiga naredaba* koja je ograničavala djelovanje prema vlastitom ukusu, želji ili nahođenju. Pisao ju je ravnatelj, no liječnici su je morali potvrditi potpisom. Zahvaljujući toj knjizi, bolnički se život mogao pročitati između redaka. (Janoši, 1981b: 344)

Primjerice, zabranjuje se da liječnici koji su dežurni 0 – 24 sata taj dan napuštaju bolnicu, ne smiju koristiti poslovni automobil u privatne svrhe, moraju brinuti u čistoći soba i zahoda, spuštati rolete kada je žega. Također se govori o štednji lijekova i čistoći posteljine koja se mora mijenjati jednom tjedno. (Janoši, 1981b: 345) Knjiga bilježi da je, primjerice, 1933. godine kažnjeno neopravdano kritiziranje hrane. «Bolesnici bacaju previše smeća i otpadaka kroz prozore bolnice! U kuhinju dolaze po hranu bolesnici umjesto bolničara.» (Janoši, 1981b: 346)

Osječko se zdravstvo počelo razvijati nakon oslobođenja Slavonije od Turaka, no o njegovom se zamahu može govoriti tek nakon osnivanja prve prave bolnice (1874.) uz pomoć financiranja Kohlkofer-Huttler-Monspergove zaklade. «Gradski špitl» s vremenom je popunjavao osposobljenijim osobljem, a kvaliteta rada omogućivana je brojnim pravilnicima i napucima o ponašanju bolesnika i liječnika. Pored građanske i vojne bolnice djelovale su ljekarne koje imaju dugu tradiciju, a od 1926. godine zdravstvene je usluge svojim korisnicima pružao i Dom zdravlja. Zaključuje se da je stopa razvoja zdravstva u neprestanom porastu.

Dom zdravlja

Dom narodnog zdravlja osnovan je zahvaljujući Rockefellerovoj zakladi 1926. godine. Sastojao se od sljedećih odjela: Ambulante za spolne i kožne bolesti, Dispanzera za TBC, Školske klinike, Ambulatorija za dojenčad i malu djecu, Savjetovaništa za trudne majke i Stalne higijenske izložbe, a sve su usluge bile besplatne. (Ebling, Gmajnić, 1981: 482)

Prehlađuj se svaki dan

Pokret «Prehlađuj se svaki dan» utemeljio je bečki liječnik Karlo Panesch u prošleme stoljeću. U Osijeku su ga prakticirali Ljudevit i Ana Sziskay te Adam Miočević, tako što su se, od 1930. godine, svake godine redovito kupali u doslovno ledenoj Dravi. Pokret je bio toliko fascinantno da su ga ubrzo usvojili i drugi hrvatski gradovi, a pristalice postoje i danas. Primjerice, od 1993. godine, gospodin Duško Rudež, poznat pod nadimkom «osječki tuljan» svake godine redovito pliva u Zimskoj luci. (Živaković – Kerže, 2001: 158)

Prvi carski rez

Ustanovljeno je da je prvi uspješni carski rez na živoj ženi u Slavoniji i Baranji izvršen u Osijeku 1694. godine i to mnogo prije nego u ostalim krajevima naše zemlje. (Šterijev, Utvić, 1981: 487)

Prvi «šav na srcu»

Godine 1932. obavljena je prva operacija ubodne rane srca. Na Kirurškom odjelu Opće bolnice u Osijeku obavio ju je primarius dr. Joza Benčević na bolesniku koji se pokušao ubiti skakanjem kroz prozor. Međutim, operirani je umro samo 18 sati poslije operacije. Druga je operacija srca izvršena mjesec dana poslije, a izvršio ju je dr. Joza Jagodić. (Plevnik, 1987: 95)

LITERATURA

1. Ebling, Zdravko, Gmajnić, Rudika, 1996. *Dom zdravlja*, u: Ive Mažuran, *Od turskog do suvremenog Osijeka*, Školska knjiga, Zagreb, str. 482. – 487.
2. Janoši, Krešimir, 1996. *Zdravstvo 1848. – 1918.*, u: Ive Mažuran, *Od turskog do suvremenog Osijeka*, Školska knjiga, Zagreb, str. 201. – 216.
3. Janoši, Krešimir, 1996. *Zdravstvo 1918. – 1945.*, u: Ive Mažuran, *Od turskog do suvremenog Osijeka*, Školska knjiga, Zagreb, str. 337. – 348.
4. Plevnik, Božo, 1987. *Stari Osijek*, Izdavački centar Revija, Osijek.
5. Skupina autora, 1981. *Razvitak, mogućnosti i potrebe kirurgije u Osijeku*, u: *Zbornik radova znanstvenog skupa «Osijek kao polarizacijsko središte»*, uredio Josip Roglić, Centar za znanstveni rad, Osijek, str. 475. – 485.
6. Šterijev, Kiril, Utvić, Vladimir, 1981. *Razvitak zdravstvene zaštite žena na području Osijeka, sadašnjost i perspektiva*, u: *Zbornik radova znanstvenog skupa «Osijek kao polarizacijsko središte»*, uredio Josip Roglić, Centar za znanstveni rad, Osijek, str. 487. – 489.
7. Živaković – Kerže, Zlata, 2001. *Svaštice iz starog Osijeka*, Hrvatski institut za povijest, Osijek.
8. Živaković – Kerže, Zlata, 1996. *Urbanizacija i promet grada Osijeka na prijelazu stoljeća (1868. – 1918.)*, Društvo za hrvatsku povijesnicu, Osijek.